

Helena Karlíková

NĚKTERÉ HOVOROVÉ POZDRAVY V ČEŠTINĚ: ZDAŘBŮH, TĚBŮH, TĚPIC A DALŠÍ

SOME COLLOQUIAL GREETINGS IN CZECH: ZDAŘBŮH,
TĚBŮH, TĚPIC AND SO ON

ABSTRACT

The contemporary Czech greetings can be sorted into several types that are in fact common to the whole European areal: one type wishes good to the day or good to any of its part (dobrý den!, hezké odpoledne! etc.); one type wishes health or success (nazdar!, zlom vaz! and so on); another type wishes God's favor (archaic pomáhej Pán bůh!); yet another shows some respect, humbleness or submissiveness (archaic má úcta!). Some greetings, in particular the more recent ones, do not fall into any of these basic types (e.g. ahoj!). Some greetings are moreover used only when we meet someone, some only when we leave someone, and some are universally applicable both at meetings and leavings. A special type of greeting is represented by the greetings which come from the Christian tradition and in which God is explicitly named (such as zdařbůh, pozdrav (tě) bůh and těbůh). The greetings of this kind are the subject matter of the paper.

KEYWORDS

greetings; etymology; semantics; Czech language

Všechny v nadpise uvedené pozdravy stojí v inventáři prostředků, které v češtině slouží k vyjádření pozdravu, na jeho okraji. Jde o pozdravy hovorové, s rozdílnou mírou frekvence používání, s nádechem archaičnosti. Přesto není bez zajímavosti pokusit se zjistit, jak vznikly.¹

¹ Téma tohoto příspěvku, který je věnován Zdence Hladké k životnímu jubileu, bylo vybráno se záměrem alespoň vzdáleně se přiblížit k jednomu z okruhů jejího badatelského zájmu, totiž korespondenci, protože i v dopisech se vyskytují pozdravné formule, a to jak v oslovení, tak v závěru (v e-mailové komunikaci pozdrav dokonce nahrazuje oslovení, tedy místo *Milá Zdeničko / Vážená paní docentko* se

1 Pozdrav jako jazykové vyjádření sociálního kontaktu

Pozdrav jako jeden z prostředků jazykového vyjádření sociálního kontaktu mezi komunikanty je, jak známo, součástí velkého kulturněhistorického a současně i lingvistického kontextu. Má charakter konvencionalizovaných obrátů, které odrážejí sociální prostředí, v němž se používají, společenské vztahy mezi účastníky, sociální kontakt, etiketu daného období, konkrétní situaci, čas a místo apod. Může být doprovázen určitým posunkem (pokývnutím, pokynutím, zamáváním, podáním ruky), nebo tímto posunkem nahrazen, tedy vyjádřen neverbálně. Pozdrav je zároveň součástí párové sekvence, a i ta je konvencionalizovaná (mladší zdraví staršího, muž ženu atd.). Poměrně výstižná je charakteristika pozdravu v *Ottově slovníku naučném*: „Pozdravení, projev úcty nebo přátelství, jenž se děje buď posunkem, nebo slovy. V zemích, kde panuje despotismus, a u národů nevzdělaných nižší před vyšším padá tvář na zem (jako se děje posud na Východě), což v dalším stadiu pouze se naznačuje poklonou, pokleknutím neb obnažením hlavy a konečně jenom pozvednutím ruky k pokrývce hlavy (salutováním), anebo místo toho pronáší se pouhá frase (jako polské: *Padam do nóg*). Smekání klobouku zobecnělo v Evropě v XVI. stol.“ (OTTO 2000, 365). Právě proto, že je pozdrav úzce propojen se sociálním prostředím i společenskými vztahy, mění se spolu se změnami prostředí a vztahů. Některé pozdravy zastarávají, případně přežívají jen jako součást substandardních prostředků a jsou vymezeny teritoriálně nebo generačně, jiné zanikají zcela. Naopak objevují se některé nové. Mění se i formální stránka pozdravů, dochází k jejich krácení v proudu řeči, a podléhají i dalším změnám.

Svou podstatou je pozdrav součástí mluveného projevu. Lidé se dostávali do jistých sociálních kontaktů od počátků své existence, snad v každém jazyce (nejen indoevropském) se najdou výrazové prostředky vztahující se k nějaké formě pozdravu (srov. OTTERSTEDT 1993), proto se dá předpokládat, že primárně pozdrav vzešel právě z těchto kontaktů, z nějaké formy „oslovení“ při setkání. Jakmile se začalo mluvené slovo zaznamenávat, stal se od nejstarších dob součástí i psaných textů. A díky písemnému doložení víme dnes o pozdravech, které se do současnosti nedochovaly. Toto povědomí je ovšem relativní, neboť písemné doklady nemusejí být úplně reprezentativním obrazem toho, jak tyto pozdravy fungovaly v mluvených projevech.

objevuje *Dobrý den*). Mají však zcela specifický charakter, a proto nebudou předmětem této studie. Bylo by to ostatně nošení sov do Athén, neboť k tomu je jublantka povolána mnohem víc (srov. např. HLADKÁ 2013).

2 Symbolika nejstarších pozdravů

Při bližším zkoumání nejstarších indoevropských pozdravných formulí se ukazuje, že jejich symbolika pramení v pokoře vůči božským silám, vyplývající z primitivních představ o světě oživlém duchy a démony. A dá se říct, že smyslem těchto nejstarších pozdravů bylo v duchu tohoto magicko-mytologického myšlení odvrátit hněv nadpřirozených sil. Lidé se obraceli k těmto božstvům s přáním síly, zdraví, radosti; nešlo v tom případě ještě o pozdrav v dnešním chápání, ale spíše o vzývání, projev pokory a poníženosti vůči božstvu. Z pokory vůči božským silám se pozdravné formule přenesly i do vztahu poddaného, otroka vůči pánu, vládci, slabšího vůči silnějšímu (podrobně KARLÍKOVÁ 2016).

2.1 Princip podřízenosti

Tento princip projevu podřízenosti slabého vůči silnému platí v podstatě po celou dobu od starověku přes středověk po současnost (dnes je tento princip skryt v pravidlech etikety), pouze se model slabého a silného měnil podle toho, jak se měnila společnost. Jeho jazykové vyjádření je součástí širší kategorie honorifik.

V češtině např. princip projevu podřízenosti, pokory slabého vůči silnému implikuje pozdrav *servus*, který se do češtiny (ale i do dalších evropských jazyků) dostal z bavorské němčiny; něm. hovor. *Servus!*, pozdrav používaný na uvítanou i při loučení, je přejetí lat. *servus* ‚otrok, sluha‘. Obdobou je zastaralý č. pozdrav *služebník*, deminutivum *služebníček*, a také běžně užívaný pozdrav *čau* z it. *ciao*, a to z benátského *sc(h)iao* k it. *schiaivo* ‚sluha, služebník‘. Funkce projevení pokory, úcty lze dobře pozorovat v rakousko/německo-českém areálu. Srov. např. *má úcta* (ve smyslu ‚je vám vyjádřena má úcta‘) = rak. něm. *hab' die Ehre; má poklona* (ve smyslu ‚klaním se Vám, abych Vám prokázal svou úctu‘) = rak. něm. *meine Hochachtung; ruku líbám* = rak. něm. *[ich] küss die Hand* apod.

2.2 Přání zdraví jako jeden z motivačních prvků pozdravů

Jedním ze základních motivačních prvků, který se dá vysledovat u pozdravných formulí od nejstarších dob, bylo přání zdraví ať už duševního (vyplývajícího z štěstí, radosti), nebo fyzického (vycházejícího z toho, že dotýčný je nezraněný, nepoškozený, celý). Tato motivace se zčásti dochovala u pozdravů až do současnosti. Ostatně samo slovo *pozdrav* souvisí se slovem *zdravý*, *pozdravit někoho* znamená vlastně doslova ‚popřát mu zdraví‘, říkat *buď zdráv* (viz níže)².

² V této souvislosti lze zmínit i starší české pozdravy užívané nejčastěji při loučení typu *zdrávi byli*, ale též *zdrávi došli*, *zdrávi došli*, případně s přičestím minulým dalších sloves podle potřeby. K tomu podrobně JANČÁK (1955).

3. Pozdravy v češtině

Kdybychom měli nějak zobecnit, na jakém základě byly a v zásadě jsou dodnes tvořeny pozdravy v češtině, tak se dá říct, že jeden typ pozdravů přeje pěkný den nebo některou jeho část (*dobry den!*, *hezke odpoledne!* atd.), jeden typ přeje zdraví, případně úspěch (*nazdar!*, *zlom vaz!* apod.), další typ přeje boží přízeň (arch. *pomáhej Pán bůh!*) a ještě jiný dává najevo jistou úctu, pokoru nebo podřízenost (arch. *má úcta!*). Tyto základní typy se objevují nejen v češtině, ale v podstatě v celém evropském areálu. Několik především novějších pozdravů stojí mimo tyto základní typy (např. *ahoj!*). Některé pozdravy se přitom používají jen při setkání, některé jen při loučení a některé jsou univerzální, použitelné jak při setkání, tak při loučení.

Z bohaté škály pozdravů, kterými čeština disponuje ve všech svých vývojových fázích pro různé příležitosti, pro různé sociální prostředí a k různému účelu, nás zajímají dva z nich, a to ty, které vycházejí z křesťanských tradic a v nichž je explicitně jmenován bůh. V omezené míře jsou k dohledání už ve staré češtině. Třetí a čtvrtý ze zde analyzovaných pozdravů sice slovo *bůh* neobsahují, ale přesto s tímto typem pozdravů nějakým způsobem souvisejí.

3.1 Zdař bůh

Dokonavé staročeské sloveso *zdařiti*, *-řu*, *-říš* znamená ‚způsobit, aby se něco podařilo, učinit zdárným‘. Jde o prefixát denominálního slovesa *dařiti*, jež je pravděpodobně utvořeno od substantiva *dar* (< psl. **darъ*). Pro význam tohoto slovesa se v tom případě předpokládá vývoj ‚být obdarovávan‘ → ‚být provázen zdarem, prospívat‘ (Rejzek 2015: 132).³ Ve stč. textech se toto sloveso často vyskytuje ve spojení se substantivem *bóh*, tedy se subjektem, od něhož se předpokládá, že kýžený zdar způsobí. Např.:

On [služebník] pak díval se jie mlče, znáti chtě, zdařil-li je buoh cestu jeho, čili nic utrum prosperum iter suum fecisse Dominus, an non (BiblPraž Gn 24,21)⁴;
buoh [...] ráčil mi **zdařiti** porážku na Cáhlovské (ArchČ 3, 385) ‚.../ráčil učinit zdárným/ vítězství nad Cáhlovskými‘ (StčS 3, 743);
zdař vám pán Buoh na té cestě i jinde (ArchČ 14, 275).

Posledně uvedený doklad se slovesem v imperativu má charakter práci věty. Patrně díky časté frekvenci tohoto typu pracích vět došlo k jistému zautomatizování v po-

3 Podle jiného výkladu souvisí s č. *udeřit* (psl. **udariti*); významový vývoj by se pak dal vyjádřit schématem ‚vhodně něco trefit, trefit do cíle‘ → ‚podařit se‘ (NĚMEC 1987, 181–182).

4 Pokud není označeno jinak, staročeské doklady jsou citovány z kartotéky excerpce ze staročeských textů, která vznikala pro potřeby práce na *Staročeském slovníku* od konce 40. do poloviny 60. let 20. století a později byla příležitostně doplňována. Je uložena v oddělení vývoje jazyka Ústavu pro jazyk český AV ČR. Zkratky staročeských památek uvádím podle úzu zavedeného v StčS 1968, 55–118.

užívání a k následnému formálnímu zjednodušení. Svědčí o tom doklad už z roku 1588, který je uložen v Gebauerově excerpce⁵:

Zdař Bóh, zdař Bóh bratři milí! (Masop. 102).

O něco mladší obrat eviduje i Jungmann (1835–1839, 1, 201): *Zdař Pán bůh* (též *zdařť bůh*), *Bůh zdař*.

A podoba *zdař bůh* se dochovala v češtině až do současnosti; i když se v běžné mluvě jako archaismus už nepoužívá,⁶ přežívá ještě jako hornický pozdrav, v grafické podobě častěji jako spřežka *zdařbůh* (PSJČ 1937–1957, 8, 318):

I mezi jídlem přicházeli a odcházeli havíři, stále ozýval se pozdrav „Zdař Bůh“. (S. Bouška);

„Zdař Bůh, bratře!“ pozdravoval Machovský Kubeček [nemocného]. A. Jirásek.

Slovenština má odpovídající hornický pozdrav *zdar boh!*

Zdař bůh, s doslovným významem ‚Bůh tomu dopřej zdaru‘, má charakter konvencionalizovaného obratu, který je chápán jako celek bez důrazu na kteroukoli jeho část, o čemž svědčí to, že může mít formu spřežky. Pro úplnost je třeba dodat, že deverbální substantivum *zdar*, odvozené právě od slovesa *zdařiti*, je rovněž základem pozdravu, a to původně sokolského pozdravu *nazdar!*,⁷ dnes přátelského a také (ve vojenské a sportovní mluvě) oficiálního pozdravu nastoupené vojenské jednotce, sportovnímu nebo tělocvičnému družstvu apod. (toto *nazdar!* má stejnou strukturu, tedy s předložkou *na*, jako přípitek *na zdraví!*); častou frekvenci užití pak zaznamenává zkrácené hovorové *zdar!*

3.2 Tě bůh, těbůh

Jiné sloveso, které se ve staré češtině objevuje ve spojitosti s bohem, je *posdraviti/ pozdraviti*. StČS (3, 743) je zachycuje v několika významech:

„uzdravit někoho, navrátit zdraví někomu“

on [Bůh] lidem činí, že...dopustí nemoci a potom opět pozdravi RokJanK 175a;

5 Jde o kartotéku excerpce ze staročeských a některých mladších textů, kterou vytvářel Jan Gebauer (1838–1907) a jeho spolupracovníci od 70. let 19. století do počátku 20. století. Je uložena v oddělení vývoje jazyka Ústavu pro jazyk český AV ČR.

6 Naopak častěji se používá adverbium *nazdařbůh*, ‚bez cíle, náhodně‘. Staré spojení *na zdař bůh* vyjadřovalo, „že něco se koná v nejistotě o výsledku, že věc je poručena Bohu, ponechána náhodě“ (MACHEK 1968, 392).

7 Tradičně se vznik tohoto pozdravu spojuje s národní sbírkou na stavbu Národního divadla. Výběrčí vybíral se slovy „Na zdar Národního divadla“, dárci odpovídal „Na zdar!“ (nejnověji KRÁLÍK 2015, 684).

,[o Bohu] koho i čeho (dokdy) obdařit zdravím, zachovat ve zdraví (bez postižení) koho/co'

potka je [ženy] Jesus a rka: Pozdraveny buďte (= buďte zdraví);

ale je dosvědčeno i v pozdravu

vecě jemu: Bóh tebe posdrav, přieteli! AlbRájA 31b salve;

,pozdravit koho/co, dát pozdrav komu/čemu, zvl. popřáním zdraví n. prospěchu'

pakli budete posdravovati své bratřie EvZimn 8a;

jdúce v duom, pozdravujte jeho, řkúce... BiblDrážď Mt 10,12;

ochotným pozdravením jeho pozdravil PulkB 29;

a v dopisové formuli

Pozdravuji tebe..., milost s tebou. Amen BiblDrážď 2 J 13 salutant;

Pozdravuji tebe, tvému se zdraví radujě PasMuza 302.

Sloveso *posdraviti/ pozdraviti* je prefixát odvozený od denominálního slovesa *sdra-viti/ zdraviti*, -v'u, -víš ‚uzdravovat‘ (BĚLIČ, KAMIŠ, KUČERA 1978: 439). To je odvo-zeno od stč. adjektiva *sdravý/ zdravý*, ‚zdravý; úplný, neporušený, nepokažený‘. Psl. východisko **sъdorvъ* se většinou chápe jako staré kompozitum, jehož první část *sъ-* je pokračováním ie. adjektiva **su-* ‚dobrý‘, druhá část **-dorvъ* stojí v ablautovém poměru k substantivu **dervo* ‚dřevo‘. Původní význam se rekonstruuje jako meta-fora *,(jsoucí) z dobrého, tedy silného, odolného dřeva (podrobně viz ESJS 15, 920).⁸

Obrat *pozdrav tě Pán bůh – Gott grüß dich* najdeme i u JUNGMANNA (1835–1839, 3, 410). V současnosti má tento typ pozdravu charakter knižní, PSJČ (1937–1957, 4, 943) zachycuje příklady s klasické české literatury:

Pán Bůh rač pozdravit za tu outěchu, děkujem. (Jirásek);

Pozdrav bůh, Jaroslave! (Hálek).

Starší *pozdrav tě bůh/ pozdrav bůh* vystřídalo novější hovorové *tě bůh, těbůh*. Jak bylo řečeno výše, u pozdravů lze především v hovorovém jazyce pozorovat tendenci k jejich zkracování, kontrakcím, elizi apod. (srov. např. *na shle* místo *na shledanou*,⁹ *brýden/brejden* nebo *dobrý/dobrej* místo *dobry den*, *dobrytro* místo *dobré jitro*, hovor. *maucta!* místo arch. *má úcta!* apod.). Právě v duchu těchto tendencí došlo v obratu

8 Adjektivum odpovídající českému *zdravý* je doloženou součástí pozdravu už od období staroslovenského. Ve stsl. textech se obratem *сЪДРАВѢ БОУДИИ, сЪДРАВИ БОУДИТЕ* překládaly v řecké předloze slovesné tvary *ἔρωσο* pro 2. os. sg. a *ἔρωσθε* pro 2. os. pl. A s těmito staroslověnskými obraty plně korespondují pozdravy ve většině slovanských jazyků včetně češtiny. Srov. např. č. *buď zdráv!*, r. *будь здороё!*, p. *bądz zdrów!*, sln. *zdrav bodi!* aj., nebo po vynechání spony též eliptické č. arch. *zdrávo*, r. *здорово*, sln. dial. *zdrávo* apod. (podrobněji k tomuto pozdravu viz KARLÍKOVÁ 2016, 348–349; HOLZER 2017, 151–155).

9 Obdobou je slovenské hovorové *đovi* místo *do videnia*.

pozdrav *tě bůh* k vypuštění slovesa *pozdrav* a výsledná podoba *těbůh* v češtině zakořenila:

„*Těbůh švagře!*“ *zavolal na něho a podával mu volnou ruku.* (Čapek). *Tě bůh, Ludvo!* (Poláček) (PSJČ 1937–1957, 6, 54).

3.3 *Tě pic, těpic*

Od pozdravu *tě bůh*, *těbůh* se nabízí přejít k hovorovému pozdravu *tě pic*, *těpic*. Při vysvětlení jeho vzniku je pravděpodobně třeba počítat s jistou mírou hry s jazykem. Na první pohled je vidět, že oba pozdravy mají shodnou formu, oba jsou dvouslovné, s prvním slovem shodným, druhé slovo je rozdílné, v obou případech ovšem trojhláskové. Oba tyto pozdravy se v písmu zachycují i jako spřežky. Pokud jde o druhou část v pozdravu *tě pic*, *těpic*, o slovo *pic*, tak v PSJČ se dočteme, že je to citoslovce označující výstřel nebo úder:

zvedl hůl – a pic! panák už ležel na hromadě (PSJČ 1937–1957, 4, 23);

Pic koza do vozu „když něco narazí nebo bouchne“ (severovýchodní Čechy – ALJ).

Vysvětlení, jak tento pozdrav vznikl, patrně ještě podáno nebylo. Domnívám se, že mohl vzniknout následovně: východiskem je nejspíš pozdrav *těbůh*. Už tento pozdrav je značně vzdálený od své primární podoby, a jistě s ní tedy přestal být spojován. Proto se i významově vyprázdnil a používá se jen jako konvencionalizovaná pozdravná formule. V důsledku významového vyprázdnění přestala být druhá část, *bůh*, spojována s Bohem, a pravděpodobně proto se ve výslovnosti začala náležitá délka vokálu *-u-* zkracovat. Možná působením jazykové hry, jazykového vtipu (nebo snad i jazykového tabu?) se pak *-bůh* ztotožnil s *-buch*, tedy citoslovcem vyjadřujícím zvuk při bouchnutí, ráně. A odtud už nebylo daleko k nahrazení slova *-buch* synonymním *-pic*:

Viktor vchází: Haló, dobrá společnost se schází. Zdraví /Viktor/ Clythii: Tě pic, snoubenci. (bratři Čapkové, *Ze života hmyzu* – NLA);

Společník mu /vězni/ podával ruku s tváří docela upřímně rozesmátou: „Tě pic, vypadáš fajn.“ (NLA).

Jistou analogii takového procesu, tedy v nahrazování slova označujícího Boha jiným slovem, lze vidět v anglickém pozdravu *goodbye* (zkráceně *bye*). Tento pozdrav vznikl, jak je všeobecně známo, kontrakcí z původního *God be with you*. Pravděpodobně pod vlivem běžných pozdravů *good day*, *good night* apod. přestalo být slovo *God* spojováno s Bohem a došlo k jeho ztotožnění, a to i formálnímu, s adjektivem *good* ‚dobrý‘.

3.4 Tě péro

Od pozdravů s náslovným *tě-* nelze oddělit pozdrav *tě péro*. Jeho struktura je nápadně shodná se strukturou pozdravů *těbuh* a *těpic*. Jak vznikl, však není jasné, ačkoli určité pokusy o vysvětlení se už objevily. Nejepičtěji vysvětluje tento pozdrav F. Jílek: „Podivný pozdrav: *Tě péro, inkouste, co dělá papír?* chápeme [...] asi tímto způsobem: Východištěm byl patrně nábožný a obšírný projev: Pozdrav *tě ruka Páně!* Do toho se místo *ruka* dostalo jméno jiné končetiny a celek se zkrátil na *Tě noha!* Na nohou se nosila *perka*, obuv s pérovými vložkami. Ale tu vadila podoba zdánlivě zdrobnělá, a jako se místo *merunka* říká míči *meruna*, vstoupilo do pozdravu *péro* místo *perko*. Ve studentském prostředí, kde citovaný pozdrav vznikl, aktualizovali význam ‚ocelový nástroj k psaní inkoustem‘ a pak už se doplňky pozdravu vyrojovaly vyježděným způsobem.“ (Jílek 1956, 91–92). Podle jiného, anonymního, názoru je *tě péro* pozdrav spisovatelů, neboť *péro*, tedy husí brk, bylo odnepaměti symbolem spisovatelů. V lidovém povědomí pak má tento pozdrav vulgární konotace. Ovšem ani jedno z těchto vysvětlení není uspokojivé a k nalezení řešení bude třeba ještě dalšího zkoumání.

4 Závěr

Určit přesný terminus a quo, tedy okamžik, kdy se konkrétní pozdrav v daném jazyce objevil, je v podstatě nemožné. Lze vycházet jen z písemného doložení a to může být vzhledem k tomu, že jde primárně o záležitost mluveného projevu, především u starších pozdravů, nedostatečným informačním zdrojem. Ve všech historických fázích jazyka je pak třeba vzít v úvahu i další faktory, ovlivňující vznik nebo zánik určitých pozdravů, jako proměnlivost sociálních, historických, náboženských, politických i kulturních podmínek, vliv cizích jazyků apod. A zejména v neformálním projevu dochází v důsledku různých hláskových obměn už stávajících pozdravů, jako je krácení, elipsa (viz 3.2), nebo naopak rozvíjení dalšími sufixy (jako *čauec*, *čauky*, *čágo bágo*, *páčko*, *papáček*, *zdařík*, *zdaříček*, *nazdárek* a mnoho dalších) ke vzniku hovorových novotvarů. Mnohé vznikly jako slovní hříčky, příležitostné projevy v jisté vymezené skupině uživatelů, v rodině, mezi kamarády aj., ale díky sociálním sítím a jiným médiím mají šanci dostat se do širšího povědomí, lexikalizovat se a v jazyce zdomácnět. Proto pokud jde o pozdravy, zůstává stále velký prostor k jejich zkoumání.

Zkratky: arch. archaický, č. český, dial. dialektický, hovor. hovorový, ie. indoevropský, it. italský, lat. latinský, něm. německý, p. polský, psl. praslovanský, r. ruský, rak. rakouský, sln. slovinský, stč. staročeský, stsl. staroslověnský.

Poděkování: Příspěvek vznikl za podpory projektu *Staroslověnské dědictví v staré češtině*, financovaného Grantovou agenturou České republiky (č. 18-02702S).

LITERATURA

- ALJ: archiv lidového jazyka českého uložený v dialektologickém oddělení ÚJČ AV v Brně.
- BĚLIČ, Jaromír – KAMIŠ, Adolf – KUČERA, Karel. 1978. *Malý staročeský slovník*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství.
- ESJS. *Etymologický slovník jazyka staroslověnského* 1–14. Praha: Academia 1989–2008. 15–18–Brno: Tribun EU 2010–2016–.
- HLADKÁ, Zdeňka, a kolektiv. 2013. *Soukromá korespondence jako lingvistický pramen*. Brno: Masarykova univerzita.
- HOLZER, Georg. 2017. Alte slavische Grußformeln. In: Janyšková, Ilona – Karlíková, Helena – Boček, Vít (eds.). *Etymological Research into Czech*. Proceedings of the Etymological Symposium Brno 2017, 12–14 September 2017, Brno (= Studia etymologica Brunensia 22). Praha: Nakladatelství Lidové noviny, s. 151–164.
- JANČÁK, Pavel. 1955. Lidové pozdravy typu „zdrávi byli“. *Naše řeč* 38, s. 270–274.
- JÍLEK, František. 1956. *Čeština je jazyk vtipný*. Praha: Mladá fronta.
- JUNGMANN, Josef. 1835–1839. *Slovník česko-německý*, 1–5. Praha: Knížecí arcibiskupská knih-tiskárna.
- KARLÍKOVÁ, Helena. 2016. Pozdrav v indoevropském areálu (původ, motivace, funkce). *Slovo a slovesnost* 77 (4), s. 337–353.
- KRÁLÍK, Lubor. 2015. *Stručný etymologický slovník slovenčiny*. Bratislava: Veda.
- MACHEK, Václav. 1968. *Etymologický slovník jazyka českého*. Praha: Academia.
- NĚMEC, Igor. 1987. Předložka po se substantivem jako základ sloves a jejich etymologické východisko. *Naše řeč* 77, s. 177–184.
- NLA: kartotéka novočeského lexikálního archivu obsahující excerpní materiál, na jehož základě vznikly všechny reprezentativní výkladové slovníky češtiny (dostupné na adrese: <http://psjc.ujc.cas.cz>).
- OTTERSTEDT, Carola. 1993. *Abschied im Alltag. Grußformen und Abschiedsgestaltung im interkulturellen Vergleich*. München: Iudicium-Verlag.
- OTTO. 2000. *Ottův slovník naučný*, díl 20. Olomouc: nakladatelství Ladislav Horáček – Paseka – Argo. Fotoreprint původního vydání z roku 1903.
- PSJČ. 1937–1957. *Příruční slovník jazyka českého*, 1–8. Praha: Státní pedagogické nakladatelství.
- REJZEK, Jiří. 2015. *Český etymologický slovník*. Praha: Leda.
- StčS: *Staročeský slovník*, 1–4. Praha: Academia 1968– 2008.
- StčS 1968: *Staročeský slovník. Úvodní stati, soupis pramenů a zkratek*. Praha: Academia 1968.

Helena Karlíková

Department of Etymology
Czech Language Institute of the AS CR, v. v. i.
Veveří 97, 602 00 Brno
Czech Republic
helena.karlíkova@ujc.cas.cz

